

Dos. Anni Maria Laato

Nikaia - Historiallinen perspektiivi

Johdanto

Raamatun lisäksi on hyvin harvoja tekstejä, jotka ovat olleet katkeamattomasti käytössä yhtä pitkään ja laajasti kuin Nikaian uskontunnustus, ja jotka edelleen ovat merkityksellisiä hyvin monille ihmisille. Nikaian uskontunnustusta luetaan ja lauletaan edelleen kaikissa suurissa kirkkokunnissa, ja se yhdistää idän ja lännen kirkkoja. Nikaian tunnustus sitoo ja määrittää niiden uskoa.

Nikaian merkitys nousee siitä, että kristityille ei voi olla sen keskeisempää teemaa kuin kuka Jeesus Kristus on. Onko hän todellinen Jumala niin kuin Isä on, vai tyhjästä luotu niin kuin ihmiset? Miten Kristus voi luoda ihmisille yhteyden Jumalaan ja tehdä heidät osallisiksi ikuisesta elämästä?

Konsiilissa käsiteltiin muitakin aiheita: pääsiäisen ajoitusta & kirkon organisaatioon ja toimintaan liittyviä kysymyksiä. Tuloksena oli uskontunnustus, areiolaiset näkemykset tuomitsevat anateemat ja 20 kanonia. Pääsiäisen ajankohdastakin päätettiin, vaikka se ei näykhään kokouksen päätösasiakirjoissa.

Nikaian konsiili vuonna 325 oli monella tavalla uusi ja uusia käytäntöjä luova kokous. Se oli ensimmäinen keisarin koollekutsuma ”koko asuttua maailmaa” koskeva eli ekumeeninen kirkolliskokous. Piispojen kokouksia oli toki ollut aiemminkin ja keisarikin oli jo aiemmin koettanut ratkoa kristittyjen välisiä kiistoja, mutta Nikaiaan kokoonnuttii ensimmäistä kertaa periaatteessa kaikkialta Rooman valtakunnasta ja sen päätösten katsottiin koskevan koko kirkkoa. Antiikissakin Nikaian merkitys ymmärrettiin: sekä Konstantinopolissa vuonna 381 että Khalcedonissa 451 liitettiin nimenomaan nikaialaiseen uskoon. Juuri Nikaia yhdisti muuten eri tavoin ajattelevia kristittyjä.

Toisaalta kaikella tällä uudella on pitkät juuret. Nikaiaan toukokuussa 325 kokoontuneet piispat ja heidän avustajansa eivät laatineet uskontunnustusta tyhjästä, vaan heillä oli käytössään Vanhan ja Uuden testamentin kirjoitukset, varhaisempia kastetunnustuksia ja uskon sääntöjä, sekä jo paljon teologista ja liturgista materiaalia. Samoin keisari tuli kokoukseen omista lähtökohdistaan ja taustastaan.

Tässä esityksessä kerron Nikaian kirkolliskokouksesta ja sen uskontunnustuksesta historiallisesta näkökulmasta. Kerron kokouksen taustoista, syistä, osallistujista ja vaiheista. Pohdin sitä, miksi Nikaian uskontunnustus ylipäätään laadittiin, ja sitä, miksi uskontunnustus on juuri sellainen kuin se on. Miksi se sisältää juuri ne asiat mitkä se sisältää, eikä muita kristinuskoon kuuluvia asioita?

Lähteet

Konsiilin asiakirjat eivät ole säilyneet, mutta jonkin verran on olemassa kokoukseen osallistuneiden henkilöiden kuvauksia ja muuta materiaalia samalta ja seuraavilta vuosisadoilta. On hyvä muistaa, että antiikissa ei pyritty objektiiviseen historiankuvaukseen. Myös antiikin retoriikka värittää lähteitä. Niinpä esimerkiksi Eusebioksen *Vita Constantini* on erään tutkijan sanoin ”sekoitus eulogiaa ja hagiografiaa”, ja on luettava siitä näkökulmasta. Eusebioksen teksteihin vaikutti sekin, että hänellä oli areiolaissympatioita, vaikka hän allekirjoittikin Nikaian uskontunnustuksen. Athanasios puolestaan oli mukana Nikaiaassa kolmikymppisenä terävänä teologina, puolusti koko elämänsä ajan johdonmukaisesti kokouksen teologiaa, ja kritisoi sen vastustajia.

Moderneja lähteiden kokoelmia ovat mm. Opitz, Hans-Georg: *Athanasius Werke, Urkunden zur Geschichte des arianischen Streites* 318-328; Fernández, Samuel (2024), *Fontes Nicaenae Synodi: The Contemporary Sources for the Study of the Council of Nicaea* (304–337); Kinzig, Wolfram: *Faith in Formulae 1-4; A History of Early Christian Creeds* (2024).

Eriksen voidaan mainita Eusebios Kesarealainen: Kirkkohistoria, joka loppuu ennen Nikaiaa, Kirje Kesarean seurakunnalla ja sen liitteet, joka on vanhin kuvaus konsiilista, Konstantinuksen elämä, ym. Eusebios oli jo ennen Nikaiaa merkittävä teologi ja vaikuttaja.

Areioksen tekstejä on säilynyt vähän: Thalia, kirje Alexanderille, kirje Eusebios Nikomedeialaiselle

Athanasios kirjoitti Nikaiaasta paljon, mm. *De decretis Nicaenae Synodi, Contra Arianos* ym.

Kirkkohistorioitsijat Socrates (n. 380 – n. 439), Sozomen (n. 400 – n. 450), Philostorgus (368 – c. 439); Theodoret (423–457)

Miksi konsiili kutsuttiin koolle?

Nikaian kokoukseen johtanut kiista alkoi Aleksandrian patriarkaattiin kuuluvan Baukaliksen suosituksen ja hyvin verkostoituneen presbyteerin, Areioksen, kristologisen opetuksen levittyä ensin Aleksandrassa, sitten laajemmin. Areios ymmärsi Isän Jumalan ja Pojan, eli logoksen, suhteen toisin kuin kirkossa oli traditionaalisesti ymmärretty. Hänen mukaansa ainoastaan Isä on Jumala sanan varsinaisessa mielessä, transsendentti ja aluton. Hän tulkitsi Sananl 8:22 ”Minut Herra loi ennen kaikkea muuta, luomisensa esikoisena” siten, että Jumalan Viisaus, Logos, tai Poika on luotu olento. Areioksen tunnetuin lause on ”oli [tila/aika] jolloin häntä ei ollut”.

Usein arvioidaan, että Areioksen jyrkän monoteismin taustalla on platonilainen filosofia, ja varmaan onkin. Sen lisäksi taustalla on tiettyjen raamatunkohtien tulkinta. Snl 8:22 tulkinnasta oli keskusteltu jo ennen, ja jo Tertullianus oli kirjoittanut, ettei Jumala koskaan ollut ilman viisauttaan.

Alexanderin ja Athanasiosin vastauksen voi tiivistää lyhyesti: Luodun palvonta on väärin, luotu olento ei voi ilmoittaa Jumalaa, ei liittää ihmisiä Jumalaan eikä pelastaa heitä ikuisen elämään.

Konfliktin alkuvaiheet

Areioksen ajatusten alkaessa levitä Alexander kutsui koolle Egyptin ja Libyan piispat vuonna 320: Areios tuomittiin. Hän pakeni Kesareaan ja pyysi apua Eusebios Kesarealaiselta, joka oli tunnettu ja merkittävä teologi. Seurasi paljon kirjeenvaihtoa kiistaan sotkeutuneiden tahojen välillä, ja kiista levisi muihinkin provinsseihin. Alexander lähetti kirjeen kirkolliskokouksen päätöksestä useille piispoille, jotka hyväksyivät sen ja ilmoittivat olevansa kirkollisessa yhteydessä Aleksanderin kanssa. Seurasi lisää kirjeenvaihtoa.

Vuonna 324 Konstantinus voitti Liciniuksen ja tuli hallitsijaksi myös itään. Hän kuuli kirkollisesta riidasta, ja päätti välittömästi korjata tilanteen (Eus. Vita Constantini 2.61.2,63). Konstantinus ja hänen neuvonantajansa Cordoban piispa Ossius lähettivät kirjeen Areiokselle ja Aleksanderille ja käskivät heidän lopettaa kiistelyn ”pienistä ja vähäpätöisistä kysymyksistä,” koska se ei mitenkään liittynyt juridisiin kysymyksiin (Vita Constantini 2.68; 2.71). David Gwynnin mukaan hän ”ei myöhemmissäkään kirjoituksissaan osoita mitenkään ihmeellistä teologista osaamista.”

Samana vuonna Konstantinus kutsui valtakunnan piispat konsiiliin Ankyraan; paikaksi muutettiin sittemmin Nikaia. Alkuvuodesta 325 Ossius piti synodin Antiokiassa, mutta se ei lopettanut kiistaa, ja siksi toukokuussa 325 alkoi Nikaian konsiili.

Konstantinus – ristiriitainen keisari

Keisari ja piispat tulivat konsiiliin hyvin erilaisista lähtökohdista, ja erilaisin tavoittein. Aloitan keisarista, sillä ilman häntä juuri tällaista kirkolliskokousta ei olisi järjestetty, eikä ainakaan Nikaiaa vuonna 325.

Konstantinuksen suhdetta kristinuskoon ja hänen vaikutustaan Nikaian konsiilissa on arvioitu eri tavoin. Toisaalta on selvää, että hän edisti kristittyjen toiminnanvapautta ja kirkon yhteiskunnallista asemaa monin tavoin, toisaalta hän monissa asioissa toimi aiempien pakanakeisarien tavoin. Häntä on pidetty toisaalta hurskaana kristittynä, toisaalta poliittisena pelurina, joka käytti kirkkoa omaksi hyödykseen. Tutkimuksen keskilinja on kiinnittänyt huomiota ristiriitaisuuksiin ja muutoksiin hänen toiminnassaan.

Antiikissa valtio oli uskonnollinen instituutio, eikä uskontoa ja politiikkaa eroteltu samalla tavalla kuin nykyään. Keisarin katsottiin olevan vastuussa uskonnollisista asioista, ja varmasti Konstantinus itsekin näki asian näin. Tästä näkökulmasta se, että hän kutsui koolle kirkolliskokouksen, ei ollut erikoista. Mutta millainen hänen roolinsa konsiilissa oli? Eusebios Kesarealainen piirtää keisarista kuvan kokousta aktiivisesti ohjailleena hallitsijana, ja jopa kertoo tämän ehdottaneen sanaa ”homoousios”, mutta tutkimuksessa yleisenä arviona on, että keisarin osallistuminen itse kokouksen kulkuun oli huomattavasti vähäisempää. Häntä kiinnosti valtakunnan yhtenäisyys ja rauha, eivät teologiset määrittelyt.

Konstantinus edisti hallintokautensa alusta asti kristittyjen asemaa monin tavoin. Moni muistaa Mulviuksen sillan taistelun 312 ja kertomuksen näystä taivaalla,

Kristusmonogrammin ja lauseen ”In hoc signo vinces, tässä merkissä olet voitava”. Hän käytti sittemmin Kristusmonogrammia sotalipussa eli labarumissa.

Hän julisti uskonnonvapauden 313 (jo ennen Galerius oli tehnyt niin 311). Hän palautti kirkolle omaisuutta, mm. kirkkorakennuksia, ja rakennutti upeita basilikoja kristinuskon keskeisille paikoille. Hän myönsi kristityille papeille samoja oikeuksia kuin muissa uskonnoissa, julisti sunnuntain vapaapäiväksi (nimellä *dies Solis*, auringon päivä), ja yritti ratkaista kiistaa donatolaisten ja katolisten välillä. Ensimmäinen keisarin koolle kutsuma kirkolliskokous olikin Arlesin konsiili 314. Nikaian jälkeen keisari rahoitti Raamattujen kopioimista, ja merkittävä oli myös hänen kristityn äitinsä Helenan matka Pyhälle maalle 326.

Toisaalta hänet kastettiin vasta kuolinvuoteellaan vuonna 337, ja kasteen toimitti areiolainen Eusebios Nikomedeialainen. Tälle oli monia mahdollisia syitä. Tähän aikaan kristitytkin saattoivat siirtää kasteen ottamista, Konstantinus oli jo muuttanut kantaansa Areiokseen, ja hän sattui olemaan Nikomedeian lähellä.

Toinen, paljon keskusteltu asia on se, että Konstantinuksen kunniaksi rakennetussa triumfikaaressa Roomassa vuodelta 315 ei viitata mitenkään kristinuskoon; sen sijaan siitä löytyvät sanat *instinctu divinitatis* (jumaluuden innoittamana) ja kreikkalais-roomalaisen kulttuurin mytologiaa. Lisäksi uudessa keisarin mukaan nimetyssä kaupungissa, Konstantinopolissa (330) keisari esitettiin auringonjumala Apollon hahmossa; senkin kuvan sai tulkita niin kuin tahtoi.

Konstantinus myös murhautti rouvansa Faustan ja poikansa Crispuksen 326.

Konstantinus ja konsiili

Konstantinus kutsui koolle Nikaian kokouksen 325 ja oli läsnä osan ajasta. Hän ei toiminut sen puheenjohtajana, vaan todennäköisesti hänen neuvonantajansa piispa Ossius. Moneen kertaan lähteissä todetaan, että keisarin motiivina oli saada valtakuntaan rauhaa ja yhtenäisyyttä. Sittemmin myöhäisantiikin aikana keisarit kutsuivat koolle ekumeeniset konsiilit ja osallistuivat niihin.

Kirkolliskokouksia oli siis ollut jo aiemmin. Keisari näki konsiilin eräänlaisena kirkon ”senaattina” ja katsoi itsellään olevan oikeuden ja velvollisuuden puuttua kirkollisiin asioihin. Näkemyksen taustalla oli hellenistinen hallitsijaideologia. Eusebios kertoo, että Konstantinus piti itseäänkin eräänlaisena piispana, nimittäin ulkopuolisten. Keisarin rooli näkyy siinäkin, että hän rahoitti piispojen matkat ja ylläpidon. Hän osallistui keskusteluihin, mutta ei valtaa päätöksiin; vahvisti piispojen päätökset.

Eusebioksen mukaan Konstantinus ehdotti sanaa ”homoousios”. Mutta kuten Aaron P. Johnson toteaa, ”vaikuttaa todella epätodennäköiseltä, että Konstantinuksen suosittelema ’shibbole’ ”homoousios” oli peräsin keisarin omista teologisista käsityksistä” (p. 210). Todennäköisesti joku piispoista toi sanan keskusteluun, ja Konstantinus kannatti sitä.

Voidaan sanoa, että Konstantinus käynnisti prosessin, joka johti suuriin muutoksiin. Hänen avauksillaan oli suuri merkitys kirkon ja valtion suhteille tähän päivään saakka.

Samaan aikaan toisaalla: kirkko ja teologia

Alussa mainitsin, että keisari ja piispat tulivat Nikaiaan varsin erilaisista lähtökohdista ja erilaisin tavoittein. Nyt tarkastelemme Nikaiaa sinne kokoontuneiden piispojen ja tavallisten kristittyjen näkökulmasta.

Aluksi on hyvä muistaa, että vainojen päättymisestä ja uskonnonvapauden julistamisesta oli kulunut vain runsas kymmenen vuotta. Marttyyreita muistettiin, ja moni osallistujistakin lienee kokenut vaikeita tilanteita.

Kirkon näkökulmasta Nikaian uskontunnustuksen juuret ovat laajat ja hyvin syvällä. Sen yksittäiset sanat, lausumat ja koko teologia, kuten radikaali ero Luojan ja luotujen välillä, nousevat Raamatun teksteistä. Tämä lähtökohta näkyy selvästi siinä, että uskontunnustuksia selitetään saarnoissa, kasteopetuksissa ja teologisissa tutkielmissa nimenomaan avaamalla sen ilmaisuja ja sisältöä lukuisten raamatunkohtien valossa. Augustinuksen ja Kyrillos Jerusalemilaisen saarnat ovat hyviä esimerkkejä tästä.

Frances Young on äskettäin ilmestyneessä artikkelissaan korostanut sitä, että varhaiset uskon säännöt ja uskontunnustukset ovat toisaalta tiiviitä esityksiä Raamatun kaikkein keskeisimmästä sisällöstä, ja toisaalta hermeneuttinen avain, jonka avulla Raamattua luetaan. Tavalliset kristityt oppivat tuntemaan Raamattua kasteopetuksen lisäksi osallistumalla kirkon liturgiseen elämään. Vanhaa Testamenttia käytettiin paljon. Sieltä löydettiin lupauksia, profetioita ja esikuvia Kristuksesta. Esimerkiksi Nikaian ilmaus ”yhteen Herraan” nousee Uuden testamentin kautta Vanhasta Testamentista, jossa se viittaa Israelin Jumalaan. Vanhassa testamentissa kansa ilmaisi uskonsa lausumalla Shema Israel: *Kuule Israel, Herra sinun Jumalasi, Herra on yksi* (5 Moos 6:4).

Vaikka tavallisen roomalaisen mieleen saattoi tulla myös se, että myös keisaria kunnioitettiin tällä tittelillä, Nikaian tunnustuksessa se viittaa Kristuksen tosi jumaluuteen. Jo vuodelta 180 olevassa Scilliumin kaupungin marttyyrikertomuksessa roomalainen prokonsuli Saturninus kutsuu keisaria nimityksellä ”meidän herramme” *dominus noster*, ja kristitty Speratus vastaa, että hänelle Kristus on ”minun herrani, kunikaitten kuningas ja kaikkien kansojen valtiass” *dominus meus, rex regum et imperator omnium gentium*, eikä hän tunnusta keisarin valtaa suuremmaksi kuin Kristuksen.

Uskontunnustusten taustalla on myös Raamatun kirjoittajien tapa ilmaista uskoa siihen, kuka ja millainen Jumala on, kertomalla miten hän on toiminut historiassa. Vanhassa testamentissa on uskontunnustusmaisia tekstejä, joita nykyään kutsutaan termillä *historiallinen credo*. Ne ovat tekstejä, joissa liturgisessa yhteydessä muistettiin Jumalan suuria tekoja historiassa ja ylistettiin häntä niistä. Esimerkkejä tästä ovat 5 Moos 26, Joos 24, Neh 9 ja Ps 105-106. Uudessa testamentissa liitytään tähän ajatukseen. Stefanoksen puheessa (Apt 7) kerrataan Israelin kansan historiaa, mutta tyypillisempää on keskittyä pelastushistorian uusimpaan ja ratkaisevaan vaiheeseen. Keskeinen teksti

uskontunnustusten kehityksessä on ollut Kristus-hymni Fil 2. Siinä kuvataan kristittyjen uskon mukaan historian keskeisimmät tapahtumat: Kristuksen preeksistenssi, inkarnaatio, ristinkuolema, ylösnouseminen ja taivaaseenastuminen, ja jo edellä mainittu ihmisten vastaus: ”Jeesus Kristus on Herra” (ks. Room 10:9).

Irenaeukselle ajatus Kristuksen historiallisuudesta on niin keskeinen, että hän Epideiktis-teoksensa alussa yhdisti ajatuksen Kristuksesta maailman luomisessa ja hänen myöhemmän inkarnaationsa näin:

”Kristityt opettavat näin: on vain yksi Jumala, Isä, luomaton, näkymätön, kaiken luoja, eikä hänen yläpuolellaan ole toista jumalaa eikä hänen jälkeensä tule toista jumalaa. Jumala on Sanansa kautta luonut kaiken mikä on olemassa.” Vähän myöhemmin hän jatkaa: ”Toinen pääkohta on Jumalan Sana, Jumalan Poika, Kristus Jeesus, meidän Herramme, joka ilmoitettiin profeetoille ... Isän pelastussuunnitelmän järjestyksen mukaisesti. Hänen kauttaan on kaikki luotu, ja aikojen lopulla on hän tullut ihmiseksi ihmisten joukossa, näkyväksi ja koskettavaksi, jotta hän toisi kaiken yhteen, tuhoaisi kuoleman, toisi elämän ja loisi yhteyden Jumalan ja ihmisten välille”. (2 Tim 1:10)

Kastetunnustukset

Nikaian uskontunnustuksen pohjateksteinä on käytetty varhaisempia kastetunnustuksia. Eusebioksen mukaan käytettiin ainakin hänen kotikaupunkinsa Kesarean kastetunnustusta, mutta tutkimuksen mukaan muitakin. Tavallisille ihmisille uskontunnustukset olivat tuttuja varsinkin kasteopetuksesta ja kasteen yhteydessä lausutuista tunnustuksista.

Kastetunnustukset olivat Matteuksen tallentaman kastekäskyn (Matt 28:19) mukaisesti kolmiosaisia; niissä lausuttiin usko Isään, Poikaan, ja Pyhään Henkeen. Uskontunnustusta ei alun perin kuulunut kirjoittaa muistiin, vaan se opeteltiin uskoa. Varhaisin säilynyt teksti on Roomassa tai sen lähiympäristöstä 200-luvun alusta. Apostolinen uskontunnustus on kehittynyt juuri tästä tunnustuksesta. JND Kelly on luonnehtinut tätä uskontunnustusta tavallisen ihmisen teologian lyhennelmäksi, ja muistuttaa, ettei sitä koskaan oltu tarkoitettu kaikenkattavaksi esitykseksi kaikesta, mikä kuuluu kristilliseen uskoon, vaan ne tiivistävät Raamatun keskeisimmän sisällön. Kastetunnustus kertoo, kuka on se Jumala, jonka yhteyteen kastettava ihminen liitetään.

Niissä näkyy edellä mainittu Jumalan toimiminen historiassa: luominen, inkarnaatio, Pyhän Hengen toiminta kirkossa. Jeesuksen syntymän ja kuoleman todellisuutta ja historiallisuutta korostaa Pontius Pilatuksen mainitseminen.

Uskontunnustuksille on Wolfram Kinzigin mukaan tyypillistä se, että ne sisältävät opillisia muodollisia lauseita, jotka lausuessaan ihminen ilmaisee henkilökohtaista sitoutumista. Uskontunnustus ilmaisee suhdetta: ”minä uskon, luotan ja turvaudun häneen, josta uskontunnustus puhuu”. Se on oman uskon julkista tunnustamista.

Uskon sääntö

Samanaikaisesti kastetunnustusten kanssa syntyi toinen, siihen läheisesti liittyvä genre, uskon sääntö tai totuuden sääntö, *regula fidei* tai *regula veritatis*. Ne olivat suullisia tai kirjallisia uskon sisällön tiivistelmiä, joiden laajuus ja sanamuoto vaihtelivat. Usein nekin olivat rakenteeltaan kolmiosaisia, mutta eivät aina. Sisällöllisesti ne muistuttavat hyvin paljon kastetunnustuksia. Niitä käytettiin kasteopetuksessa, kasteen yhteydessä, keskusteluissa ja opetuskirjoituksissa. Tästä esimerkkinä on Irenaeuksen kauan ennen Nikaiaa kirjoittama *Epideixis*. Irenaeuksen regula on kolmiosainen, ja vahvasti pelastushistoriaan kytkeytyvä. Se käyttää Raamatun kieltä, ei filosofian termejä.

”Kristityt opettavat näin: on vain yksi Jumala, Isä, luomaton, näkymätön, kaiken luoja, eikä hänen yläpuolellaan ole toista jumalaa eikä hänen jälkeensä tule toista jumalaa. Jumala on Sanansa kautta luonut kaiken mikä on olemassa.”

Toinen pääkohta on Jumalan Sana, Jumalan Poika, Kristus Jeesus, meidän Herramme, joka ilmoitettiin profeetoille ... Isän pelastussuunnitelman järjestyksen mukaisesti. Hänen kauttaan on kaikki luotu, ja aikojen lopulla on hän tullut ihmiseksi ihmisten joukossa, näkyväksi ja koskettavaksi, jotta hän toisi kaiken yhteen, tuhoaisi kuoleman, toisi elämän esiin ja loisi yhteyden Jumalan ja ihmisten välille”. (2 Tim 1:10)

Kolmas pääkohta on Pyhä Henki, jonka kautta profeetat profetoivat (...) aikojen lopulla hänet on vuodatettu ihmiskunnan ylle uudella tavalla”

Regulan Sitz im Leben

Reguloita käytettiin hyvin usein myös piirrettäessä rajoja harhaoppeihin, eli niiden keskeinen *Sitz im Leben* oli uskon sisältöön liittyvät kiistat. Silloinkin oppi muotoiltiin myönteisesti, ”me uskomme” ja argumentointi jotakuta vastaan seurasi sen jälkeen. Irenaeus argumentoi Valentinolaisia gnostilaisia vastaan, Tertullianus gnostilaisia, markionilaisia ja monarkianistista Praxeasta vastaan. Ignatioksen kaunisti tiivistelmää voi myös kutsua regulaksi; siinä hän jo 100-luvun alussa ilmaisee doketisteja vastaan paradoksien avulla sen, mikä Nikaiaassa parisataa vuotta myöhemmin ilmaistiin filosofisin käsittein (Ign. Ef. 7.1-2):

Yksi on lääkäri,
lihallinen ja hengellinen
syntynyt ja syntymätön
lihaan tullut Jumala, kuolemaan tullut todellinen elämä
sekä Mariasta että Jumalasta syntynyt
ensin kärsimyksen alainen, sitten sen ulkopuolella
Jeesus Kristus, meidän Herramme

Nikaian uskontunnustuksen käyttötarkoitus vuonna 325 liittyi juuri tähän reguloiden funktioon. Samoin kuin edeltäjänä, sekin muotoiltiin positiivisesti, eli ilmaisemaan, mitä

uskotaan. Samalla se on muotoiltu niin, etteivät areiolaiset voineet allekirjoittaa sitä. Anateemat, joissa viitataan suoraan Areioksen väitteisiin, ovat liite varinaisen tunnustuksen jälkeen. Konstantinopolin tunnustuksessa niitä ei ole.

Kokous muotoilee tunnustuksen

Eusebioksen mukaan Nikaian kokouksessa aidosti etsittiin totuutta, ”esitettiin kysymyksiä ja annettiin vastauksia, ja keskustelussa testattiin ilmaisujen merkityksiä”. Tavoiteltiin rauhaa ja varottiin poikkeamasta oikeasta merkityksestä. Eusebios kantoi huolta siitä, että laadittava tunnustus on yhteensopiva keskeisten teologisten totuuksien kanssa ja raamatullisen kielenkäytön kanssa.

Enemmistö oli alusta asti Alexanderin takana. Athanasios, tuolloin 30-vuotias Alexanderin diakoni, osallistui keskusteluihin, ja kokouksen jälkeen oli merkittävin nikaialaisen uskon puolustaja. Areioksen tukijoita mm. Eusebios Kesarealainen ja Eusebios Nikomedeialainen

Pohjatekstiksi valittiin kastetunnustus, luultavasti Kesareasta, ja sitä täydennettiin materiaalilla muista (suullisista?) kastetunnustuksista ja reguloista sekä uudella ilmaisulla ”samaa olemusta kuin”. Tunnustus on kauttaaltaan Raamatun tekstien ja kielen kyllästävä (esim. Joh 1:1-14; 1 Kor 8:6; 2 Tim 4:1; 1 Piet 4:5; Matt 29:19; Ef 4:5-6; 1 Kor 8:6; Fil 2:10-11; Gen 1:1)

Monet Nikaian ilmaisut on otettu enemmän tai vähemmän suoraan Raamatusta, mutta tunnetusti sana *homoousios* ei ole. Vuosi sitten tässä samassa salissa oli iso konferenssi, teologian ja uskonnotutkimuksen päivät. Professori Giulio Maspero käsitteli luennossaan sitä, miten kristityt ottivat käyttöön antiikin traditioita ja käsitteitä ja antoivat niille uuden merkityksen. Tämä on luonnollista, sillä he olivat antiikin ihmisiä, ja halusivat puhua oman aikansa ihmisille ymmärrettävällä kielellä. Monella merkittävällä varhaisen kirkon opettajalla oli korkea sen ajan koulutus, ja he tunsivat filosofiaa ja retoriikkaa hyvin.

Maspero selitti termiä *khresis*, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan vanhojen käsitteiden tai käytäntöjen käyttöä uudessa merkityksessä. Konteksti vaikuttaa siihen, miten jokin sana ymmärretään. Esimerkkinä tästä on kuvassa näkyvä paimenpatsas. Roomalaiset olivat tehneet tällaisia patsaita jo ennen kristinuskoa; silloin ne kuvastivat paimenidylliä, hyvää ja mukavaa olotilaa. Antiikin ihmisiä kun olivat, kristityt pystyivät helposti liittymään tähän perinteeseen, mutta he tulkitsivat paimenen toisin, Joh 10 valossa, jossa Jeesus sanoo olevansa hyvä paimen, ja sen taustalla olevien Ps 23 ja Hes 34 valossa, jossa Israelin Jumala on paimen. Aiempi tulkinta auttaa ymmärtämään uutta tulkintaa. Kuvista ei aina tiedä ovatko ne esikristillisiä vai kristillisiä.

Voidakseen ilmaista tarkasti Raamatun kuvaaman Isän ja Pojan suhteen Nikaian laatijat tarvitsivat termin, joka sulkee pois väärät tulkinnat. *Homoousios*, ”samaa olemusta kuin”, rajasi pois ne teologit, jotka pitivät Jeesusta luotuna olentona. Koska se kuitenkin oli moniselitteinen (sen voi tulkita myös modalistisesti), se tarvitsi kuitenkin rinnalleen muita ilmaisuja – valo valosta, tosi Jumala tosi Jumalasta, joiden avulla ymmärretään, mitä tämä sana kontekstissaan merkitsee.

Uskontunnustuksen allekirjoittivat kahta lukuun ottamatta kaikki osallistujat, mm. Eusebios Kesarealainen. Kinzig tiivistää kehityksen näin: ”Näin *regula fidei* kehittyi suullisesta keerygmasta uskontunnustukseksi, jonka sanamuoto oli määrätty ja jonka normatiivisuuden piispat vahvistivat allekirjoituksillaan”.

Nikaian jälkeen

Aika Konstantinuksen jälkeen Theodosiukseen asti (k. 395) oli kirkon kannalta vaihtelevaa. Osa keisareista suosi nikaialaisia, osa areiolaisia; Julianus (keisarina 361-263) suosi pakanauskontoja. Vaihtelevaa oli sekin, että välillä enemmistönä olivat nikaialaiset, välillä areiolaiset.

Ns. ”areiolaisia” oli monenlaisia ryhmiä, eikä Areioksen ja hänen lähipiirinsä lisäksi kukaan ei jakanut hänen kaikkia näkemyksiään, vaan areiolaisiksi kutsuttiin varsin erilaisia ajattelijoita.

Athanasios, Nikaian tärkein puolustaja, joutui maanpakoon viidesti; mutta palasi aina ja kuoli lopulta arvostettuna piispana. Athanasiosuksen kuoltua 373 nousi uusi nikaialainen teologisukupolvi, ja Basileios Kesarealaisen, Gregorios Nyssalaisen ja Gregorios Nazianzoslaisen johdolla liitettiin Nikaian tunnustukseen.

Lopuksi

Nikaian tunnustus on osoittautunut kestäväksi, vaikka sen vakiinnuttamiseen meni aikaa.

Konstantinopolin kirkolliskokous 381 liittyi Nikaiaan ja täydensi sen tunnustusta erityisesti Pyhää Henkeä koskevalla osiolla. Vähitellen Nikaian-Konstantinopolin uskontunnustusta ruvettiin käyttämään kasteopetuksessa ja messussa.

Kun joskus on ihmetelty, miksi Nikaian uskontunnustuksissa – ja kaikissa sen edeltäjissä! – puhutaan vain Jumalasta ja hänen toiminnastaan, eikä muista kristinuskoon kuuluvista asioista, kuten esimerkiksi lähimmäisenrakkaudesta tai ympäristövastuusta, vastaus varhaisen kirkon näkökulmasta on selvä. Moni muukin asia on toki tärkeä, mutta uskon ydin on Jumalan tunteminen sellaisena kuin hän on. Jumalaa ei voi tuntea, ellei hän itse ilmoita itseään (vrt. Joh 1:18 *Ei kukaan ole Jumalaa milloinkaan nähnyt; ainokainen Poika, joka on Isän helmassa, on hänet ilmoittanut.*) John Behr on kiteyttänyt uskontunnustusten tarkoituksen niin, että ne ovat vastaus Jeesuksen kysymykseen: ”Kenen te sanotte minun olevan?” Kaikki muu hyvä ja hieno kristinuskossa lähtee tästä.

Nyt kun olemme jumalanpalveluspäivillä, on hyvä muistaa, että uskontunnustusten tärkeä käyttötarkoitus on liturgia ja ylistys. Nikaian 325 tekstiä ei ehkä koskaan käytetty liturgiassa, mutta vuoden 381 tekstiä on luettu ja laulettu jo melkein 1700 vuotta.

”Verkosto Kollektiivi: Keskellämme”

<https://www.youtube.com/watch?v=2CKrAtKE6Jo&t=325s>

Kirjallisuutta

- Anatolios, Khaled (2011). *Retrieving Nicaea: Development and Meaning of Trinitarian Doctrine*
- Ayres, Lewis (2004). *Nicaea and its Legacy*
- Behr, John (2001). *The Way to Nicaea* & (2004) *The Nicene Faith*
- Bird, Michael F. (2022). *Jesus Among the Gods. Early Christology in the Greco-Roman World*
- Bockmuehl, M. & N. Eubank, eds (2024). *Creed and the Scriptures*
- Cary, Phillip (2024) *The Nicene Creed. An Introduction*
- Davis, Leo (1987). *The First Seven Ecumenical Councils*
- Kelly, JND (1972) *Early Christian Creeds*
- Kim, Young Richard (2021). *The Cambridge Companion to the Council of Nicaea*
- Kinzig, Wolfram (2024). *A History of Early Christian Creeds* & (2017). *Faith in Formulae 1-4*.
- Maspero, Giulio (2024). https://www.youtube.com/watch?v=mVIU7SCW_bU
- Seitz, Christopher, ed. (2001). *Nicene Christianity. The Future for a New Ecumenism*
- Young, Frances (2002). *The Making of the Creeds*